

KARCOK A SZENTFÖLDRŐL

(ZÁDOR ISTVÁN ALBUMA)

Az Ember és a Hely, ahol élt, különös viszonyba jutnak egymással: amit csak a XIX. század kezdeti művészet számára igazán fölfedezni. A rómaiak vallása ismerte a *genius loci*-t, s ősnépek hiedelme mindig sejtette, hogy a Helynek ez a titokzatos génusza talán nem egyéb, mint az ősök szelleme, mely nem hal meg, hanem ott lengedezik tovább, ahol valaha eleven alakjuk élt és járt. De mindez csak homályos sejtelmek volt egy érzésnek, melyet igazi tisztaságában és mélységében csupán modern korunk tudott először átérezni. A XIX. század meglátta, mily titkos igazság rejlik a *hazajáró lelkek* babonájában. A modern irodalom egyik legjellemzőbb törekvése a csodálatos összefüggés fölfedezése az ember és lakóhelye között. Poe Edgar még a *rejtelmet* rajzolta a lélekkel átitatott házban; a naturalisták már a *förvényt*. A házak, a tájak, hol emberek laktak, lélekkel vannak tele, még ezer évek múltán is, hogy lakói el-tűntek; s a zarándokok nemcsak üres hagyományok engedelmeskednek, mikor rég elhunyt szentjeik, próféták vagy költők lakóhelyét fölkeresik. A zarándokok érzik, hogy a régi lelkek darabjai úsznak a szent tájak levegőjében, s ebben a lélekben akarnak megfürödni.

Ilyen zarándók volt talán az a festő is, Zádor István, aki ez év tavaszán a Szentföldet, a zarándokok e klasszikus földjét kereste föl, s egész halom rajzzal megalkodva térthaza, amiknek alapján készült rézkarcai most díszes albumban bocsátja a magyar könyvpiacra. Hellas a Szellem hona, mondják, de Palesztina a Léleké magáé: a Léleké, melyből a Vallás fakadt; s keresztények és zsidók keresik e Lélek titmaradt darabjait, sőt hívők és hitetlenek, egyforma vágyakozással, a szenvedély vagy a nélkülözés mohóságával. O-Szövetség és Új-Szövetség tragédiái zajlottak le itt; próféták lelkei égtek, viharoztak és elasztak; Krisztus keresztjének nagy árnya esett a Golgotára; hol lenghet több lélek, mint e tájak fölött? Az Istennel való küzdelem csatateré ez; melyet egyforma kegyelettel látogatnak a győztesek és a rokkantak.

De mit tudhat hát megrajzolni a festő a Lélekből, mely e helyek fölött leng? Hol

rejtőzik e lélek, melyik zugában a tájnak? Ezen a tájon nincsenek is zugok és rejték-helyek; nincsenek erdők, kies völgyek, cserjék; egyáltalán még növény is alig van. Ez a táj üres, kiásvolt és letarolt, mint egy igazi csatatér; mintha az Istennel küzdő lelkek tüze kiégette volna; még színek sincsenek itt; a föld sárga s az ég kék; ez a rettenetes pusztaság kék és sárga teszi ki az egészét. A festő eleve lemond palettájáról; mintha félne ezekkel az üres színekkel is kihangsúlyozni a szent *paysage* ürességét. A papír sárgasága elég, s a sűrű vonalak árnyalatai.

Micsoda lelket őrizhet még ez a sávrus pusztaság? Szentföldi utazók gyakran mondják és állítják, hogy Palesztina ma is egészen olyan, mint Krisztus korában volt: nem változott semmi. De ez nem lehet egészen igaz; mert hiába marad ugyanaz a geológiai alkat, s mindaz, amit az emberek hozzátesznek: a lapostetejű falvak orientális építkezése, s az éghallathoz mért öltözetek csoportos színtölgéi — mit ér, ha a táj egész hangulatát véggé eltűntette a növényvilág elszegényedése? Krisztus még virágzó tartományban járt, a mezők liliomai közt, melyeket Atyja oly pazarul fölruházott; a Libánon cédrusai sűrű lándzsákkal álltak őri e tartomány fölött. Hol vannak a cédrusok és a liliomok? Mi maradt eleven ebben az országban? Itt-ott néhány szomjas pálmát vágott a karcoló tűje a kopár égbe — Kelet megszokott rekvizitumait. Egyébként: Szahara és Holttengerpartok. Csupán a Jordán mellékén van némi növényzet és Nazaretben, melyről Renan is azt mondja, hogy az egyetlen hely, hol a szív megkönnyebbül e dezoláció terhétől. Nazaret valódi kis paradicsom volt Krisztus korában, s ma is olyan, cíprusaival, mint egy olasz város.

Másutt csak nagy kő- és homokfelületek; sehol egy ág, hol megpihenjen a szem Noé-galambja.

Igaz, hogy most talán — egy világháború nyomában — új éra indul itt is; új nemzedék gyűl vissza Izraelbe, szerteszétről a buzdosított világból, s buzgón ülteti, veti, munkálja s ruhazza az ősi vagy ősínek álmodott földek meztelenségét. De ez a növényzet, melynek magvait Európából hozták, talán csak olyasmint az ősi flórához, mint, gondolom, az új

lakók mesterségesen fölújított héber nyelve a próféták mélyhangú dialektusához; akárhogyan, ez a növényzetet a karcoló-tű alig jelzi. Ellenben nem mulasztja el hegyére venni a hebroni vén tölgyet, amelyet bizonyos már Ábrahám is látott; mert hisz ezenkívül nincs is tölgy Judeában, s e helyen már akkor is állott tölgy, amikor a Pátriárka „előbbmozdító sátorát, és elmenvén, lokozék Mamrénak térmezéjén, mely Hebron mellett vagyon”.

A fák végre is halandók, mint az ember; s régi kultúrák országában nem is a fák őrzik a Múltat, hanem a reprezentáns épületek, melyeknek célja éppen a mulandóság elleni harc, píramusoktól a campanilékig. De itt hol vannak a píramusok és campanilék? Hol van Salamon ősi temploma, a régi zsina-gógák és Dávid tornyai? Semmi a régi nagyság és szeniség emlékeiből. Még a rómaiak porfikuszai is leomlottak. A Városból, melyet „egyik kézben fegyverrel” építettek, „kő kövön” nem maradt, hogy beváljon Krisztus jóslata; s Jeruzsálem utasának alig mutatnak ma egy-egy kopár és omló bástyafalat, amit az alapokból Titus meghagyott. Új kultúrák jöttek rétegekben, s a szent események helyein emelkedett gót, román vagy arab építmények inkább eltávolítják gondolatunkat a Bibliák szellemétől, mintsem hogy közel hoznák ahhoz. Ezek a szukcesszív szentélyek ugyanazt a folyamatot csinálták végig, amit maguk a vallások, melyeket reprezentálnak: itt látjuk az Izlámot és a középkort, itt az egymást föl váltó európai stílusokat, egész a Jezsuitákéig, amik úgy takarják el a Bibliát, mint geológiai kőzetek a praediluviánt, s minden beszél belőlük, csak a *genius loci* nem. Az utazó szeme nagyon is gyakran az európai turisztika megszokott staffája között mozog, mely hoteltől hotelig a jólismert stílus műemlékeket a „nyugati városrészek” lehangoló izlettiségébe ágyazza, úgyhogy olykor megzavarva és gyanakodón tisztos régiségű bástyatornyokat is modern vízitoronyoknak néz. Itt tudniillik vannak bástyatornyok, amik víztoronyra emlékeztetnek, — hogy annál kiábrándítóbb legyen a tájkép.

Hol bujhatik el e tájképben a lélek? Én, aki sohasem jártam a Szentföldön, úgy bolygom végig tekintéssel Zádor István nosz-

taligikus albumát, mintha magam is vele utaznék; s az a lélek, ami e lapokról megcsap, elsősorban nem is a tájnak a lelke, hanem az utazóé: az utazó szomjúsága, emlékhajszolása, kegyetele és apróbb kiábrándulással beszélnek itt, amit még aláhúznak a képekhez jegyzett bibliai szövegek, — másrészt elhatározott vagy ösztönös kerülése a témában mindazok, ami Palesztina *mai életére* vonatkozik. S bizonyos jelenthet valamit, ha az utazó és szemlélődő művész, akinék egy vonás, egy mozdulat fontosabb lehet minden témaszerűségnél, a mozgalmak képek és színterek egész tömegét eleve kizárja szeme és szerszáma szférájából. Emberi ábrázolás csak kettő vagy három van a sorozatban, s ezek mind olyan típusokat tárnak élénk, melyeknek szakasztott másai élhettek kétezer évvel ezelőtt is. Az „Imádkozó megrebiték” arca ösztönöségi arckokat idéz s a „panaszfal” mellett a magas és durva kővekből összerakott falnak fordulva siránkozó zsidók valósággal dantei zordsági kép, a Pokol valamelyik körébe illenék, de nem volna idegen egy illusztrált bibliaiban sem, amilyent például Doré csinált. Ezek a lapok, noha alig mutatnak tájképet, talán valamennyi közt leginkább tettenérők és megjelenítik a *genius loci*-t.

Jól tudjuk, hogy ezek nem az igazi szempontok egy rézkarcalbum méltatásánál. Művészt csak a saját művészetének törvényei és eszközei szerint lehet megítélni. De ha mégis ezúttal nem annyira a művész *művészetéről* szölvünk itt, mint inkább *témájáról*, s a műkritikus pápaszeme helyett csak az író felszínes *lorgnon*-át emeltek szemünkhöz: annak nemcsak illetéktelenségünk tudata volt az oka. Ezúttal a művésznek is — mint egy útinapló jegyzőjének — fontos volt a téma, amelyhez áhítatos és zarándoki művészlélek vitte. Ez a művészi és zarándoki áhítat itt nem lírában jelenik meg, hanem éppen az útinapló lelkiismeretes pontosságában, a karcoló-tű adatszerű, szerény rögzítésében. A líra mégis jelen van, láthatatlan, mint a *genius loci* s a vonalak imperceptibilis elhajlással éppúgy elárulják, mint a keleties fények és árnyak jáéka a gömbölyűre horpadt fehér és lapos tetőkön, vagy fölöttük az üres égből keringő madarak halvány v-betűi.

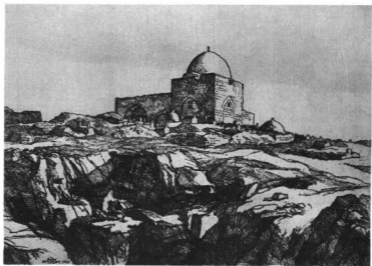
BABITS MIHÁLY

ZÁDOR ISTVÁN: DÁVID VÁRA JERUZSÁLEMBEN

ZÁDOR ISTVÁN: HERÓDES KAPUJA JERUZSÁLEMBEN

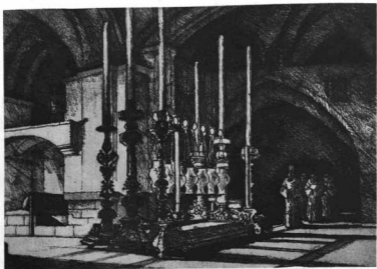

ZÁDOR ISTVÁN: RACHEL SÍRIA

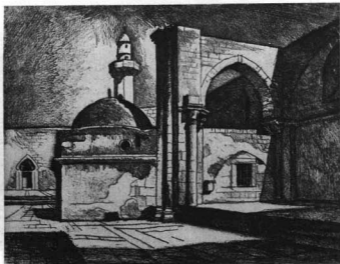

ZÁDOR ISTVÁN: JERUZSÁLEMI ZSINAGÓGÁK

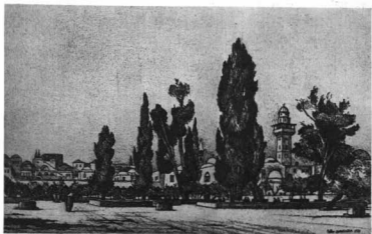
Illustrációk a zsidó néprajz és történelem kézikönyvéből

ZÁDOR ISTVÁN: A SZENT SÍR TEMPLOMÁBAN

ZÁDOR ISTVÁN: KERESZTELŐ SZENT JÁNOS SÍRJA SEBASTIÉBEN

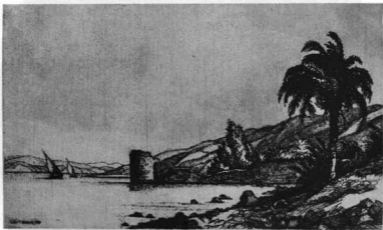
ZÁDOR ISTVÁN: A TEMPLONTÉR JERUZSÁLEMBEN

ZÁDOR ISTVÁN: ÁBRAHÁM ÉS SÁRA SÍRJA HEBRONBAN

ZÁDOR ISTVÁN: A HAIFAI ÖBÖL A KARMEEL-HEGYYEL

ZÁDOR ISTVÁN: A GENEZÁRET-TÓ TIBERIASNÁL